

Міністерство освіти та науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Філологічний факультет
Кафедра української та зарубіжної літератур
Кафедра української філології і методики навчання фахових
дисциплін

**Поліаспектність творчості
Лесі Українки
(до 150-річчя з дня народження)**

Збірник наукових статей і тез

Одеса
Букаєв Вадим Вікторович
2021

УДК 821.161.2.09

П49

Рекомендовано до друку Вченою радою Південноукраїнського
національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського
(протокол № 4 від 28 жовтня 2021 року)

Редакційна колегія

Бандура Т. Й., кандидат філологічних наук, доцент –
відповідальний редактор;

Босва Е. В., кандидат філологічних наук, доцент –
відповідальний редактор;

Яремчук Н. В., кандидат філологічних наук, доцент –
відповідальний редактор.

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української літератури Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова

Гармаш Л. В. – доктор філологічних наук, професор, професор
кафедри української літератури та журналістики імені професора
Леоніда Ушкалова Харківського національного педагогічного
університету Г. С. Сковороди

Поліаспектність творчості Лесі Українки : збірн. наук. статей і
П49 тез. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2021. 188 с.

УДК 821.161.2.09

© Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2021

*Тетяна Горанська,
старший викладач
Юлія Парамонова,
студентка 4 курсу 2 групи
філологічного факультету*

ОБРАЗ ДОН ЖУАНА В ДРАМАТИЧНИХ ПОЕМАХ О. С. ПУШКІНА «КАМІННИЙ ГІСТЬ» І ЛЕСІ УКРАЇНКИ «КАМІННИЙ ГОСПОДАР»

Постановка проблеми. Ім'я Лесі Українки – одне з тих, яке вимагало і вимагатиме до себе уваги – без тіні сумніву гідне називатися геніальним. Як митець, Леся Українка формувалась, органічно засвоюючи не тільки здобутки національної культури, а й світової класики. Про те, що світова література була невід'ємною частиною творчості Лесі Українки свідчать її літературно-критичні та публіцистичні статті, переважна більшість з яких присвячена європейській літературі. Кожен з цих творів свідчить про широку ерудицію, високу культуру, всебічні знання Лесі Українки.

Образ Дон Жуана є «вічним» образом у світовій літературі. Він не статичний, постійно змінюється і розвивається. До нього зверталось багато письменників і драматургів, що представляли різні художні напрямки. Серед них: Ж. Б. Мольєр, О. С. Пушкін, Дж. Г. Байрон, Леся Українка, Е. Т. А. Гофман, П. Меріме. Кожен із них висвітлював цей образ по-своєму неповторно.

Леся Українка втілила власне уявлення про Дон Жуана в драматичній поемі «Камінний господар» (1912). Ця поема повноправно вважається одним з найкращих надбань української, а також європейської літератури початку ХХ ст. Драма поетеси є українською версією світового сюжету, яка визначила актуальні проблеми свого часу, вносячи при цьому у відому світову фавулу новітні ідейно-філософські та психологічні акценти.

В українському літературознавстві ХХ ст. «Камінного господаря» Лесі Українки традиційно порівнюють з «Камінним гостем» О. Пушкіна, що й зрозуміло: Лесин твір часто прочитується як своєрідна дискусія з літературною традицією Мольєра, Байрона, так само й Пушкіна – власне, з типовим романтичним уявленням [3, с. 39 – 40]. Як відомо, поштовхом до створення Л. Українкою власного шедевра стала пушкінська драматична сцена «Камінний

гість», яку поетеса читала під час свого лікування у місті Хоні на Кавказі.

Проте очевидно, що О. Пушкін та Леся Українка належать до різних епох, а тому не є «чистим» об'єктом для синхронного компаративного аналізу, хоч і формують сферу пізнавальних випробувань «вічного» образу. Адже образ трансформується відповідно до національного контексту, з розвитком суспільно-політичної ситуації, літературної моди, епохи тощо. Тому логічно й доречно відслідковувати типологічні збіги з урахуванням хронологічного параметра, а отже, зіставності основних віянь епохи, суспільно-культурної ситуації тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Образ Дон Жуана на тлі українського та загальноєвропейського культурного процесу неодноразово ставав об'єктом літературознавчих досліджень. Зокрема, відомими є праці А. Веселовського, І. Нусінова, присвячені еволюції цього образу в європейській літературі. У наш час образу Дон Жуана були присвячені праці українських літературознавців: А. Нямцу «Легенда про Дон Жуана в світовій літературі» та Я. Розумного «Від «Севільського ошуканця» до українського Дон Жуана». На думку А. Нямцу, «контекстуальний аналіз «Камінного господаря» Лесі Українки у цьому сенсі – найблагодатніший матеріал для виявлення асоціативних збігів та контрастів; як і будь-який інший контекстуальний аналіз, він формує експериментальне поле відношень та сферу пізнавальних випробувань предмета» [4, с. 116].

Метою нашої статті є порівняльно-типологічний аналіз образу Дон Жуана в драматичних поемах О. С. Пушкіна «Камінний гість» і Лесі Українки «Камінний господар».

Виклад основного матеріалу. Одним з вічних образів, який завжди залишається актуальним у світовій літературі та мистецтві, починаючи з XVII ст. і до нашого часу, є Дон Жуан. Передісторія цього літературного героя поринає в глибину середніх віків і пов'язана з численними легендами про грішника, одержимого пристрастю до чуттєвих насолод, за що був покараний судом божим і людським.

Одним із видатних письменників, які долучились до художнього втілення цього славетного образу у своїй творчості, був О. С. Пушкін – яскравий представник «золотого століття» російської літератури. На думку І. М. Нусінова, «він – останній з великих засновників

національних культур, найяскравіша особистість в історії класичної російської культури «імперського» періоду. Але Пушкін – не тільки геніальний поет, а й великий російський мудрець. Пушкіна сміливо можна назвати одним із «титанів» російського «ренесансу» дев'ятнадцятого століття. Саме в його діяльності і творчості найбільш рельєфно виразилося прагнення до виявлення «загальнолюдської», універсальної культурної основи, що поєднує культурні досягнення і Сходу, і Заходу. Російська реалістична література дійсно була заснована розумом небувалої сили» [3, с. 132]. Ціла низка творів поета, в тому числі і «Камінний гість», свідчать про його особливий і глибокий інтерес до історії і культури Європи, а саме епохи Відродження.

У 1827 році Пушкін замислив створення циклу невеликих драматичних творів, присвячених славетним історичним чи напівісторичним персонажам, серед яких мали бути: Фауст, Ромул та Рем, Моцарт та Сальєрі, Дон Жуан тощо. У 1830 році поет частково реалізував свій задум, видавши збірку творів, яку назвав «Драматичні сцени», що у наш час більш відомі під назвою «Маленькі трагедії». Серед них був і «Камінний гість», у якому знайшла своє яскраве втілення історія про останні дні життя уславленого іспанського лицаря та спокусника Дон Жуана.

Реабілітуючи традиційного героя, Пушкін іде іншим шляхом. Його твір – це свого роду аналіз долі людини, яка головний сенс життя бачить в пошуках жіночого ідеалу. «Пушкінський Гуан ніжний, поетичний, ширий і безкорисливий у своїх почуттях. Йому не властиві жорстокість і бездушність, грубість та егоїзм класичних попередників. У той же час Дон Гуан з «маленької трагедії» є сміливою, рішучою людиною, не позбавленою благородства і лицарських чеснот», – пише у своїй роботі В. Виноградов [2, с. 125].

Дон Гуан присвятив своє життя пошукам чуттєвих насолод, однак своє серце він не віддав жодній жінці. Цей шлях виявився хибним, не кажучи вже про те, що чоловік не може наповнити все своє життя лише любовною пристрастю. Це однобічне прагнення перетворилося на аморальну пристрасть, тому що для досягнення своєї мети він повинен був знеславлювати жінок і розбивати їхні серця.

Анна Ахматова помітила, що Дон Гуан «переродився», зустрівши й покохавши Донну Анну. Таким чином, пушкінський Дон Гуан, на відміну від більшості інших літературних утілень, відчуває духовне

відродження, оскільки знаходить в особі Донни Анни свій ідеал жінки. Кидаючи виклик Командору, герой усвідомлює, що йде на загибель:

Що смерть? За мить побачення єдину
Покірно я життя віддам [5, с. 154].

Ідейно-художня концепція «Камінного господаря» Лесі Українки, як неодноразово зазначали дослідники, знайшла своє вираження в руслі категорій «воля / влада», «жіноче / чоловіче», «духовне / тілесне» та ін. Ці опозиції творять динаміку «Камінного господаря», переводячи конфлікт із зовнішнього, міжперсонального простору у внутрішній, духовний. Дон Жуан отримує справедливе покарання за зраду лицарства, за скам'яніння душі, та його внутрішній конфлікт – лише один із цілого ряду інших проблемних полів, накладених на текстову тканину. Усі вони спрямовані в єдине річище: таким чином Леся Українка втілює ідею власного творчого пошуку справжньої сутності людини, ціннісне поле якої не обмежується якимись вузькими характеристиками, а означає особливу шляхетність живого духу – власне, те, що, вочевидь, і було притаманне справжнім лицарям. Опозиція «кам'яне – живе» означає у Лесі Українки протиставлення бездонного моря «лицемірства, що зветься кодексом чеснот» [6, с. 159], та живої волелюбної індивідуальності, яка лише й може творити «любов живу, дитину волі» [6, с. 144]. Остання сцена драми лише підсумувала відмову від власного «я», означила ініціацію Дон Жуана: він самовільно дозволив собі скам'яніти, погодившись потиснути руку скам'янілому господарю.

Важливу роль у логіці розгортання подій відіграють жіночі образи, які й символізують життєвий вибір героя: Долорес, як уособлення «усіх чеснот лицарських», самозреченості й жертвовності, та Донна Анна, як Єва, спокушена Змієм. Згідно з «вічним» сюжетом Дон Жуан закохується в Донну Анну. У конфлікті цінностей перемогу здобуває сильніший, хоч і не найкращий. А поразка Дон Жуана на цьому тлі – це поразка будь-кого, хто готовий знехтувати найціннішим в собі. Таким чином, проблема вірності самому собі, самототожності, – чи не найголовніша у драмі «Камінний господар». Власне, в «Кам'яному господарі» Лесі Українки порушується вперше проблема спокуси самого класичного спокусника (характерно, що фільм за драмою Лесі Українки так і називався – «Спокуса Дон

Жуана»). Жінка, яка спокусила Дон Жуана, була одержима ідеєю влади, що наближує її до шекспірівської героїні Леді Макбет.

Поетеса не намагалася наслідувати приклад своїх найближчих попередників і не натякала на моральне очищення героя. Леся Українка осучаснює Дон Жуана, вносить риси нової ідеології та психології в сам зміст образів, але лишає незруйновним традиційний сюжет і не переносить дії в сучасність. Як зазвичай, вона відчуває себе вільно в рамках світового сюжету і вміє зробити старих героїв іспанської легенди – Дон Жуана, Донну Анну, Командора, співзвучними з її сучасністю – ХХ століття, символами української дійсності.

Кожний з поетів переосмислив легендарний сюжет по-своєму, з огляду на тогочасні проблеми його епохи. Серед двох текстів, написаних в різний час великим російським поетом та великою українською поетесою, неможливо вибрати кращий, оскільки обидва демонструють власне бачення відомих образів. Звернемо увагу на назви творів: «Камінний гість» О. Пушкіна і «Камінний господар» Лесі Українки, адже поняття «гість» і «господар» мають протилежні значення. Крім того, між творами є суттєві відмінності: гендерні, часові, просторові, національні, що й вплинули на трактування «вічного образу», а також ставлення до інших персонажів у творах.

Висновки. Отже, Лесина драматична поема «Камінний господар», без сумніву, багатша на нюанси, а тому є благодатним матеріалом для більшої кількості різних інтерпретацій. Проте очевидним є те, що як Леся Українка, так і О. С. Пушкін, використовують можливості «вічного образу» з метою актуалізувати думку про те, що зрада своїй сутності завжди веде до поразки. Дон Жуан як лицар волі повинен був залишатися самим собою, не піддаватися на спокусу «скам'яніння» (через розчинення «я» в суспільних нормах і традиціях). Пафос індивідуалізму, по-різному висловлений у драмах Лесі Українки та Олександра Пушкіна, – це спільне культурне поле епохи Модернізму, яке сакралізує свободу творчого «я», здатного до перетворення в собі цілого Всесвіту.

Література

1. Веселовський А. Н. Легенда о Дон Жуане. *Етюди і характеристики*. URL: <https://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=81905>

2. Виноградов І. «Шлях Пушкіна до реалізму». Москва. 1934. 90 с.

3. Нусинов І. М. История образа Дон Жуана. *История литературного героя*. Москва. 1958. С. 325-441.

4. Нямцу А. Є. Легенда про Дон Жуана в світовій літературі : навч. посібник. Чернівці : Рута, 1998. 84 с.

4. Пушкін О. С. Камінний гість. *Дон Жуан у світовому контексті* / упор. В. Агеєва. Київ : Факт. 2002. С. 122-157.

5. Розумний Я. Від «Севільського ошуканця» до українського Дон Жуана. *Слово і час*. 1993. №6. С. 25-29.

*Тетяна Крупеньова,
канд. філол. наук, доц.*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ У ДРАМАТИЧНИХ ТВОРАХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Постановка проблеми. Літературна ономастика Лесі Українки має подвійний код. Перший – як і ономастика будь-якого художнього твору, адже тільки в гуморі та сатирі читач порівняно легко засвоює те, що хотів сказати письменник ужитими ним онімами. А другий, притаманний тільки Лесі Українці і нашарований на перший, зумовлюється формою, сюжетами її драматичних творів – її узвичаєнням говорити про національне на фоні загальнолюдського, про злободенне – на фоні вічного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливу увагу дослідників привертала ономастика «Лісової пісні» з її багатющою демононімією. Цій проблемі присвятили свої розвідки О. Дзензелівський, Т. Борисюк, Т. Лукінова, Ф. Бабій. Але цей перелік виглядає приємним винятком, бо досліджень з інших проблем Лесиної ономастики так і не з'явилося. Можна вказати лише на тези Л. Рисич про потребу пояснення іншомовних власних імен у творах Лесі Українки, що вивчаються в школі; дослідниця уклала такий невеличкий словничок тлумачного типу на 105 позицій [3]; перелік власних назв, але без жодного тлумачення, потрапив і у відомий словопокажчик М. Бойко, що охопив 7 драм письменниці [1]; на дві невеличкі замітки С. Яковець про антропонімію прозових творів Лесі Українки [7] та антропонімію драми «Блакитна троянда»; а також на серію побіжних згадок. Так, іноді